

VACACIONES CON TRABAJO

EXPERIENCIAS SOLIDARIAS 2016

Testemuños de participantes no programa Vacacións con
Traballo do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade

EXPERIENCIAS SOLIDARIAS 2016

Testemuños de participantes no programa Vacacións con Traballo
do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade

EDITA: Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade

COORDINA: Secretaría Técnica do Fondo Galego (IGADI)

SEDE: Rúa Varsovia, 4ºC - 6º, 15703 Santiago de Compostela (A Coruña)

TELÉFONO: 981 555 999 - Fax: 981 565 203

SECRETARÍA: Centro Cívico Sur, R/ Luis Braille nº 40 - 36003 Pontevedra

TELÉFONO: 986 843 436 - 698 144 536

ENDEREZO ELECTRÓNICO: info@igadi.org / www.fondogalego.org

FOTOGRAFÍAS: Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade

DESEÑO: PositiBos.gal

IMPRESIÓN:

DEPÓSITO LEGAL:

VACACIONES CON TRABAJO EXPERIENCIAS SOLIDARIAS 2016

Testemuños de participantes no programa Vacacións con Traballo
do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade

■ PRÓLOGO

pax. 6

VACACIONES CON TRABAJO EN MOZAMBIQUE

Datos básicos

pax. 8

Testemuño de MÓNICA MOURÍN

pax. 11

Testemuño de MALENA DE JESÚS

pax. 21

VACACIONES CON TRABAJO EN CABO VERDE

Datos básicos

pax. 42

Testemuño de RAMÓN BURDEOS

pax. 45

Testemuño de SONIA MOURE

pax. 57

■ EPÍLOGO

pax. 82

PRÓLOGO

Coa convocatoria de 2016 chegaron a corenta os técnicos e técnicas municipais ou provinciais que viviron unha experiencia de voluntariado internacional a través das Vacacións con Traballo. Corenta galegos e, sobre todo, galegas que achegaron os seus coñecementos nas entidades parceiras do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade en países do Sur, pero que ao tempo entraron en contacto con outras realidades sobre as que sensibilizar á súa volta, a través de actividades como a publicación deste caderno que tedes nas vosas mans.

Nel comparten as súas vivencias Sonia Moure, técnica de turismo do Concello de Ames; Ramón Burdeos, que ten idéntico posto no Concello de Ourense; Malena de Jesús, directora do Centro de Información á Muller da Cidade das Burgas, e Mónica Mourín, traballadora social do Concello de Bergondo. Os dous primeiros prestaronlle asesoramento en materia de turismo sustentable á Asociación Nacional de Municipios Caboverdianos, tarefa que os levou a percorrer varias illas do arquipélago africano. As dúas últimas estrearon un novo destino de Vacacións con Traballo: Mozambique, na liña marcada pola nova estratexia do Fondo Galego para acentuar a orientación cara a Lusofonía. Alí, a especialista en traballo social cooperou coa Fundação Encontro na atención a

familias vulnerables e tamén supervisando o proxecto cofinanciado en terreo, mentres que a técnica de igualdade colaborou no fortalecemento da Rede de Mulleres Autarcas.

Entre as actividades a desenvolver con esta organización, integrada por alcaldesas e concelleiras mozambicanas, achábase o foro celebrado en Maputo ao que tamén asistiron catro edís de Lugo, Moaña, San Sadurniño e Verín, devolvendo así a visita que a súa presidenta realizara a Galicia coincidindo coa conmemoración do Día Internacional das Mulleres. Encontros de ida e volta que permitiron intercambiar experiencias arredor da igualdade de xénero e, en particular, da participación da muller en política.

Este proceso tan enriquecedor é o que viviron as catro persoas que na undécima edición das Vacacións con Traballo, presentada no Concello de Allariz, optaron por investir o seu mes de descanso en botar unha man nos países empobrecidos, podendo coñecer ao tempo o impacto na vida das persoas dunha cooperación internacional realizada con eficacia. Sen dúbida, a experiencia serviulles tamén para tomar consciencia das desigualdades e converterse en axentes de transformación social cara actitudes solidarias.

Juan González

Presidente do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade

VACACIÓNS CON TRABALLO EN MOZAMBIQUE

DATOS BÁSICOS

NOME OFICIAL: República de Mozambique.

CAPITAL: Maputo (aproximadamente 2.000.000 millóns habitantes)

SUPERFICIE: 799.380 km² (Instituto Nacional de Estatísticas de Mozambique, 2016) Localizado na costa sueste de África, limita con Tanzania (norte); Malawi, Zambia e Zimbabwe (oeste); e África do Sur e Swazilandia (sur).

POBOACIÓN: 27.900.000 millóns de habitantes (Banco Mundial e Instituto Nacional de Estatísticas de Mozambique, 2015). Un 43% da súa poboación é menor de 15 anos. A densidade demográfica está en 24,28 hab/km².

ALFABETIZACIÓN: 58,8% (UNICEF e Banco Mundial, 2015); 44,9% (UNESCO, 2015-2016)

ESPERANZA DE VIDA AO NACER: 55,1 anos (PNUD, 2016)

ÍNDICE DE DESENVOLVEMENTO HUMANO (IDH): 0.416 (PNUD, 2016)

LINGUAS: Portugués (idioma oficial), falado aproximadamente polo 70% da poboación. Tamén coexisten linguas e dialectos da familia lingüística bantú (tsonga, makua, elomwe, shona, ronga).

CONFIGURACIÓN RACIAL: Existe unha marcada diversidade étnica e racial, igualmente determinada pola composición lingüística, que define unha sociedade basicamente mestiza. Os grupos étnicos maioritarios son os makua, sena, ndau, shangaan. Igualmente existe un 1% de poboación de orixe europeo, principalmente portugués.

RELIXIÓNS: Católicos (28%); Protestantes evanxélicos (27%); Musulmáns (18%); Ateos ou non relixiosos (18%); Crenzas aborixes (8%); Outros (1%)

MOEDA: Novo Metical Mozambicano (NMM). A convertibilidade é de 1€ = 74,76 NMM (febreiro de 2017).

PIB PER CÁPITA: US\$ 640,13 (PNUD, 2016)

CRECEMENTO ECONÓMICO: O crecemento do PIB foi de 6,6% en 2015 (Banco Mundial) Mozambique está a experimentar un prolongado ciclo de crecemento económico e de investimentos estranxeiros, principalmente en infraestruturas e explotación de recursos naturais.

DESEMPREGO: 17% (PNUD, 2015)

POBREZA: 54,7% da poboación (PNUD, 2016) Un 70% da poboación vive en áreas rurais.

DIVISIÓN DO PIB: agricultura (25,3%); industria (19,8%); servizos (54,9%) (CIA World Factbook, 2016)

INFLACIÓN: 3,6% (Banco Mundial, 2015)

PRINCIPAIS SOCIOS COMERCIAIS: África do Sur, China, India, Unión Europea (Italia, España).

PRINCIPAIS RECURSOS: aluminio, algodón, azucre, cítricos, lagosta, anacardios.

INDEPENDENCIA: Tras cinco séculos de colonización portuguesa (s. XVI), Mozambique alcanzou a súa independencia o 25 de xuño de 1975, logo dunha década de guerra de guerrillas impulsada polo marxista Fronte de Liberación de Mozambique (FRELIMO). Alcanzada a independencia, Mozambique viviu unha prolongada guerra civil (1977-1992) entre o FRELIMO, baixo apoio da URSS e Cuba, e a opositora Resistencia Nacional Mozambicana (RENAMO), principalmente apoiada por África do Sur, que culminou cun proceso de pacificación auspiciado pola ONU (1992). Con todo, as secuelas do conflito seguen a estar presentes: estímase en mais de dous millóns as minas antipersoais aínda existentes, principalmente nas zonas rurais.

FORMA DE ESTADO: República presidencialista. Conta cunha Asemblea da República de carácter unicameral, composta por 250 membros mais dous representantes da diáspora mozambicana, electos para períodos de cinco anos. Desde 2015, o presidente da República é Filipe Jacinto Nyussi (FRELIMO).

TESTEMUÑO DE MÓNICA MOURÍN

Traballadora social no Concello de Bergondo. Fundação Encontro

Xa o ano pasado tiven a sorte de coñecer o programa de Vacacións con Traballo máis polo miúdo. A concesión da praza á miña compañeira Serezábel fixo posible que eu puidese vivir esta experiencia sumándome á súa viaxe a Nicaragua de forma voluntaria. E, en efecto, foi unha vivencia única tal e como se recolle sempre nos blogs ou cadernos da maioría dos e das que fixemos unha viaxe destas características.

Trátase dunha inmersión total noutra realidade que afecta a todas as áreas da persoa que se mergulla nela e, facelo a través do Fondo Galego que conta con anos de experiencia desenvolvendo iniciativas de cooperación e solidariedade, garante que ese mergullo sexa integral.

Por iso tiña clarísimo dende a volta de Nicaragua que, cando saíse a convocatoria para este ano, me presentaría como candidata. Soliciteino e tiven a enorme sorte de resultar seleccionada para coñecer, desta volta, outra realidade: a mozambicana.

TAREFAS SOBRE O TERREO

Nesta ocasión, a colaboración foi coa Fundação Encontro, unha organización mozambicana que xorde en 2011 a partir da experiencia do Programa de Desenvolvemento Rural Integral realizado polo equipo de Casa do Gaiato de Maputo durante 20 anos, nas comunidades dos distritos de Boane (Massaca e Mahanhane) e Namaacha (Mahelane e Changalane).

O obxectivo da miña estadía foi apoiar os programas de educación e atención á infancia e o programa de promoción da saúde e acción social, concretamente na sistematización dos rexistros e informes desta área.

Para identificar a información que lles podía resultar de interese rexistrar, era necesario coñecer previamente a realidade sobre a que están actuando. Da man de Luisa Droffi, a coordinadora de Acção Social da Fundação Encontro, estivemos a traballar no Programa de atención e promoción da infancia vulnerable, que inclúe:

- Servizos de educación preescolar nas aldeas de Massaca, Mahelane, Mahanhane e Changalane.
- Actividades de formación e sensibilización coas familias para a atención á crianza.
- Servizo de asistencia nutricional e sanitaria.

A escolarización en Mozambique dáse a partir dos 6 anos de idade, polo que as escolas de educación infantil (de 0 a 5 anos) da Fundação Encontro contribúen a paliar dúas deficiencias moi salientables no país: a educación e a nutrición infantil.

Cada escola conta con cinco aulas para agrupar aos nenos e nenas segundo a súa idade ou as súas capacidades. A asistencia garante, ademais do acceso á educación, a posibilidade de facer dúas comidas diarias.

O servizo custa entre 100MT e 600MT (entre un e oito euros segundo o cambio) e é totalmente gratuío para menores en situación de vulnerabilidade.

Na área de Acción Social da Fundación Encontro, ademais da atención e promoción da infancia, préstase apoio a persoas maiores e a aquelas que padecen enfermidade crónica, na súa maioría VIH e tuberculose... Estou a falar dunhas 700 persoas en total.

Pero non estabamos soas, xa que a detección, apoio e seguimento destas situacións de vulnerabilidade ou risco é posible grazas ao labor dos e das activistas. A Fundación forma, con carácter continuado, a este persoal voluntario que adquire, de forma activa, un gran compromiso coa súa comunidade. Desenvolven o seu traballo en campo e nos centros da Fundación.

Ademais de realizar accións educativas e de sensibilización, desprázanse ás vivendas para intervir cando se detecta un conflito familiar, cando unha persoa con enfermidade crónica non está a seguir o tratamento, para levar comida a quen ten dificultades de mobilidade ou, en xeral, sempre que alguén o precise.

E así, día tras día, en xornadas de oito ou nove horas, camiñabamos polas comunidades coñecendo as familias que a forman, identificando as súas necesidades, valorando as propostas de intervención idóneas e rexistrando as actuacións vinculadas a todo o anterior.

Conseguimos realizar o modelo de recollida de datos e acordalo co resto do equipo da Fundación. Un modelo amplo que facilite a avaliación dos programas que se están a desenvolver, a planificación de futuros proxectos ou, de ser o caso, a xustificación de posibles financiamentos.

A proposta é que todo o equipo da área de acción social empregue o modelo durante unha tempada para poder incluír as modificacións necesarias que se detecten, para despois adaptalo a unha aplicación informática.

O MEU FOGAR MOZAMBICANO

Casa Gaiato foi o lugar onde, cada noite, me recibiu unha gran familia de 150 nenos e mais os adultos que fan posible o seu desenvolvemento humano, académico e profesional.

As instalacións da Aldea da Casa do Gaiato inauguráronse en 1991 e están situadas a máis de 40 km da Cidade de Maputo, no distrito de Boane. Están distribuídas do seguinte xeito:

Pavillón central Casa Nai, Bloque I:

O pavillón central é o centro de atención de todas as casas. Esta unidade ten comedor con capacidade para 200 persoas, cociña, despensa, cámaras frigoríficas, sala de reunións, oficinas, dormitorios e baños.

Casa nai, Bloque II:

Casa dos Pequenos: A casa nai é a que alberga os rapaces máis pequenos (de 3 a 5 anos). Esta unidade ten dúas habitacións con capacidade para 6 nenos, baños adaptados á idade, 2 dormitorios para adultos, unha terraza para actividades libres, unha sala para xogos e 4 cuartos para adultos.

Anexo I: 4 cuartos para voluntariado, rapaces máis vellos que apoian nas actividades da Casa, sala de reunións, sala de costura e baños.

Anexo II: Lavandería

Vivenda para os rapaces: As casas teñen 3 dormitorios, zona común para varias actividades, baños, 2 dormitorios para adultos e unha terraza. Cada habitación ten capacidade para 30 rapaces.

Vivenda I: Rapaces de 5 a 7 anos

Vivenda II: Rapaces dos 8 aos 10 anos

Vivenda III: Rapaces de 11 a 12 anos

Vivenda IV: Rapaces dos 13 aos 14 anos

Vivenda V: Rapaces dende os 15 anos. A casa posúe 4 habitacións con capacidade para 4 rapaces, 2 dormitorios para adultos, sala de estar e terraza (para servizo de todos) e aproveitamento do faiado para sala de estudo.

A pedagogía da Casa do Gaiato baséase nunha familia, na que os irmáns maiores se responsabilizan dos máis pequenos. En cada casa hai sempre dous irmáns máis vellos responsables de ensinar e axudar aos máis novos nas diversas actividades.

Logo está a Casa de Esperanza, unha enfermería que acolle os rapaces da casa e externos cando sexa necesario para o coidado da saúde.

Alguén se referiu a este recinto como “o oasis do país” e parécese certo. Os nenos e rapaces teñen unha alimentación variada e abundante, atención sanitaria, escola, talleres de oficios e un terreo dunhas mil hectáreas onde cultivan hortalizas, plantan árbores froiteiras e atenden ao gando.

A PARTE MÁIS AMARGA DA EXPERIENCIA

Xa coñecía os datos do VIH en Mozambique, mais foi cada día, ao visitar ás familias das diferentes comunidades, cando descubrín o horror da enfermidade. Pola súa causa, 39.000 persoas morren ao ano neste país e contabilízanse 610.000 “orfos da sida”.

Por se non fora suficiente, diversos factores sociais e económicos agravan a situación destas persoas. As mulleres cos seus fillos adoitan ser relegadas á súa casa de orixe, xa que o marido non acostuma a facerse cargo dos coidados que precisa. A mala nutrición ou a desnutrición impiden a evolución favorable do tratamento. A falta de educación e o descoñecemento da enfermidade fan que unha de cada catro persoas afectadas polo VIH abandonen o tratamento...

Xa cando publiquei isto no blog non quixen incorporar imaxes mais, aínda incorporada á miña realidade diaria, sigo tendo moi presente todo o que alí vivín.

PECHE

Son moitas as vivencias dese mes de “Vacacións con Traballo”, intensas, contraditorias...

Camiñei polas aldeas observando a desigualdade, a fame, a enfermidade, o abandono institucional sen máis presenza de apoio que a da Fundação Encontro.

Coñecín moitas historias de vida, de nenos, mulleres, de familias e de persoas xenerosas.

Gocei cos nenos da Casa do Gaiato constatando que, con compromiso e responsabilidade, é posible vivir con dignidade en calquera lugar do mundo.

Escoitei moitas cancións, paseei pola facenda, rin cos voluntarios, despraceime en ambulancia por eses camiños imposibles, comín “caril de amendoim”, tentei falar changana, chorei...

Regresei enriquecida e coa certeza de que si que podemos promover cambios, “estamos juntos”?

Blog da experiencia:

<https://vacacionscontraballo.wordpress.com/category/mozambique-2016/>

TESTEMUÑO DE MALENA DE JESÚS

Directora do Centro de Información á Muller do Concello de Ourense. Asociación Nacional de Municipios de Mozambique

Coñecín o programa de voluntariado internacional Vacacións con Traballo do xeito máis inesperado. A pesar de que o Concello de Ourense forma parte do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade, e de que -polo que souben máis tarde- algunhas funcionarias xa tiñan participado con anterioridade neste programa, non foi ata a mañá do 16 de abril deste ano que tiven conciencia da súa existencia. Foi a través da prensa local e, se teño que ser sincera, talvez non tivese reparado nesta nova de non ser porque viña ilustrada coa fotografía dunha compañeira miña describindo, de seguido, a que fora a súa experiencia en Nicaragua nunha edición anterior do programa. A entrevista que lle realizaran remataba cun sonoro chamado ao persoal municipal a participar neste tipo de iniciativas “transformadoras”, ao tempo que engadía un desexo: que máis concellos se engadisen ao Fondo Galego para que outras funcionarias e funcionarios puidesen ter a oportunidade de vivir unhas vacacións diferentes “nas que as maletas van cargadas, ademais da equipaxe habitual, de grandes racións de solidariedade e cooperación”.

Da lectura do artigo á chamada á compañeira, para ampliar información e pesquisar sobre os trámites a realizar e demais pormenores relacionados co

programa, non pasaron nin cinco minutos. Ánimos e motivación, pola súa banda, non me faltaron.

Facía xa tempo que me chamaba a idea de ter unha experiencia no mundo da cooperación, se ben por diversas circunstancias nunca tiven a oportunidade de dar o paso. Nunca... ata agora! Así que as seguintes accións viñeron case rodadas. Solicitaban un perfil de técnica de igualdade para traballar nun proxecto de dinamización e empoderamento da Rede de Mulleres Autarcas de Mozambique, país no que o Fondo Galego de Cooperación iniciaba a súa andadura solidaria nesta nova edición, e sendo que reunía os requisitos esixidos de experiencia e formación para concursar non o dubidei. “Botei os papeis” e resultei seleccionada.

Lembro que, de seguido, todo foi moi rápido: tomar consciencia plena das implicacións derivadas do que viña de facer, argallar permisos, participar nun curso preparatorio no Fondo Galego impartido por Carmen e Ánxelo, renovar o pasaporte, vacinas e tratamento recomendados, documentación apresurada sobre o destino, consultas e procura de consello en persoas experimentadas, contactos iniciais co equipo mozambicano co que ía traballar en terreo vía Skype, lecturas preparatorias sobre o obxectivo da colaboración...

“Mozambique” cantas cousas boas me evoca este precioso nome! Un meu avó estivera alí nos seus tempos mozos e xa desde ben nena atraíame maxicamente o lugar, por máis que daquela soamente soubese que estaba situado nun remoto lugar do continente africano. Xuntáronse aquí o tirón do meu sangue portugués e mais o interese lusófono do Fondo Galego de Cooperación, así que, de semellante maridaxe, malo sería que a cousa non saíse ben! A sorte xa estaba botada e eu son dese tipo de persoas que cumpren sempre con aquilo co que se comprometen. Así que alá me fun, á procura da miña primeira experiencia en África.

Hoxe, desde a ponderación sosegada e máis racional da “aventura” -algo que só a distancia emocional e temporal é capaz de acometer- doume conta de que as miñas ansias por chegar ao destino condicionaron, en non pouca medida, o tedio e o cansazo do desprazamento, xa que foron moitas as horas e varios os voos ata pisar -literalmente- Maputo. Mais, por outra banda, non foron poucas as cousas que nesta atribulada viaxe aprendín: a vencer certos medos iniciais pola situación dalgúns países nos que ía recalar ou ben sobrevoar, a tomar consciencia dos meus déficits idiomáticos (e paralelamente de eficacia da comunicación non verbal e do “kit de supervivencia de inglés” nas escalas), pero sobre todo -e para min o máis importante- a capacidade de derrubar e superar os meus propios límites e de coñecerme, por este medio, un pouco máis a min mesma.

De entrada xerábame certa ansiedade a responsabilidade que implicaba colaborar neste proxecto, novedoso para o Fondo Galego pero moitísimo máis para min, novata como era en voluntariado internacional. Agora ben, nada que non puidese artellar botando man de certas “ferramentas”: mente aberta, medos fóra e aprender todo o que se poda a carón das mulleres mozambicanas, a ver se da colaboración mutua se consegue avanzar, sequera un chisco, cara a moi esquiva equidade de xénero.

O TRABALLO EN TERREO

Cheguei a Maputo na tarde do domingo 4 de setembro, tras sobrevoar algo así coma tres continentes e unha ducia de países desde a miña partida de Ourense dous días atrás, polo que soamente me restaban folgos para investir o que quedaba do día en instalarme no que, desde xa, sería o meu novo fogar mozambicano. Tiven a grande sorte de poder aloxarme nun apartamento cedido

pola Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvemento (AECID) que, valla a redundancia, cooperou co Fondo Galego facilitando sobremaneira a miña estadía neste país e ao que quedarei sempre sumamente agradecida. Alí coñecín á que sería a miña compañeira de piso, Leticia, unha encantadora moza madrileña -psicóloga, coma min- que estaba a realizar o seu prácticum dun posgrao en Dereitos Humanos na Embaixada Española. Que sorte chegar e atopar xa o primeiro día unha colega e hoxe amiga. Cantos bos momentos, cantas historias compartidas! Que complicidade coa que sería pouco tempo despois a nosa nova compañeira, a cooperante catalá María Relea! Aínda estaba por descubrir a cantidade de xente cooperante, e concretamente do noso país, que anda polo mundo adiante.

Ao día seguinte comecei, desde ben cedo, a que foi a miña primeira xornada de traballo, o que requiría desprazarse ata a sede da Asociación Nacional dos Municipios de Mozambique (ANAMM), ubicada en Matola, unha cidade industrial ubicada a 12 quilómetros de Maputo. Alí contactei coas primeiras persoas autóctonas -Elsa Dimande e Abel Manhique- coas que ía colaborar o resto do mes para promover o fortalecemento da Rede de Mulleres Autarcas, termo de entrada bastante “chocante” polas connotacións que ten nas nosas latitudes, pero que por estas terras vén designar ás mozambicanas que ostentan cargos

de representación política a nivel local, o equivalente ás nosas alcaidesas e concelleiras.

Fun recibida esa mesma mañá polo Secretario Xeral da ANAMM, Eduardo Nguenha, co que mantivemos a primeira reunión para expoñer ideas e acordar a división de tarefas para desenvolver as actividades obxecto da miña participación no programa Vacacións con Traballo. En primeiro lugar, a organización e implementación dun preevento da Rede de Mulleres Autarcas de Mozambique, o día 6 de setembro, consistente nun *workshop* coordinado pola súa presidenta -e á súa vez vicepresidenta da ANAMM-, María Helena Correia, no que se analizarían as principais dificultades atopadas para potenciar a Rede, trazar

as liñas estratéxicas de actuación para empoderar as autarcas no período 2017-2018 e, finalmente, achegar alternativas para incrementar a participación política feminina e a dinamización das súas respectivas comunidades. En segundo lugar, das conclusións tiradas do preevento, o traballo a desenvolver consistiría na preparación e realización dunha reunión estatal da Rede de Mulleres Autarcas, unhas xornadas a celebrar o 29 e 30 de setembro nas que tamén participarían catro concelleiras galegas para intercambiar experiencias e boas prácticas en igualdade de xénero.

Ao respecto de ambas as dúas actividades teño que sinalar que, ademais do Fondo Galego de Cooperación, colaborou tamén o Programa de Boa Gobernanza Financeira da GLZ (siglas que fan referencia á cooperación alemá), onde coñecería esa mesma tarde ás restantes persoas implicadas na organización: Laura Lambo, Dana de la Fontaine e Patrick Munyeza (ás que se engadirían posteriormente Luciano Macumbe e Augusto Días).

Tentando sintetizar, direi que as liñas temáticas abordadas no preevento xiraron arredor das dificultades atopadas polas integrantes da Rede e que, basicamente, tiñan que ver coa súa necesidade de capacitación; o establecemento de redes de coordinación e cooperación entre as mulleres autarcas e a ANAMM; a formación específica para desenvolver con maior efectividade a comunicación e o traballo coas súas comunidades; a promoción do número de alcaldesas e concelleiras e dun maior empoderamento nos procesos de toma de decisións e, por último, a captación de recursos económicos para o funcionamento autónomo da Rede e a busca de novos parceiros para levar a cabo actividades e programas.

Polo que respecta ás accións comunitarias a desenvolver coas mulleres (e tamén cos homes) dos seus municipios, os obxectivos trazados conducíronse na liña de reducir a pobreza e o analfabetismo, actuar eficazmente e atallar a

violencia de xénero, facendo especial fincapé nas agresións sexuais e os embarazos non desexados nas raparigas, mellorar a atención á saúde sexual e reprodutiva e frear a expansión do VIH/SIDA incidindo na prevención nos seus distintos niveis. Tamén se analizou a necesidade de visibilizar e poñer en valor os diversos traballos e as contribucións realizadas polas mulleres a nivel familiar e comunitario, así como de promover o asociacionismo feminino e reducir a abstención electoral.

Foi, en definitiva, unha xornada moi produtiva e altamente participativa, o preludio do que acontecería no encontro posterior: a Reunión Nacional das Mulleres Autarcas de Mozambique, que tivo lugar no Hotel Tivoli da cidade de Maputo do 29 ao 30 de setembro de 2016. Cómpre sinalar que a implementación dun evento destas características conlevou unha gran capacidade de adaptación, creatividade e flexibilidade para traballar en equipo, tendo en conta o inxente labor que tiñamos por diante, o diferente xeito de actuar dun conxunto tan heteroxéneo de persoas e a existencia de non poucos contratempos. A meirande

parte dos mesmos viñeron condicionados polo tempo récord de execución (menos dun mes) e o xurdimento de problemas lóxicos engadidos, pola variedade de membros e parceiros implicados na organización e polo volume de persoas que houbo que mobilizar para participar no evento: presidentas (e outros membros) das Assembleas Municipais e dos Consellos Municipais, autarcas e vereadoras ou concelleiras de diversos municipios do norte, centro e sur de Mozambique e de Galicia, membros da ANAMM, GIZ, Fondo Galego de Cooperación, Ministério da Administração Estatal e a Função Pública, Direção Nacional do Desenvolvimento Autárquico, Ministério de Género, Criança e Acção Social, Rede da Criança, Liga das Mulheres Autarcas-MUVA, ONU Mulher, Gender Links (igualdade de xénero e xustiza), WLSA Moçambique (Mulher e Lei na África Austral), Oxford Policy Management, Concern Universal, Programa Ligada...

O obxectivo principal destas xornadas foi a revitalización da Rede e os puntos da axenda abarcaron o debate e aprobación do plan de medidas e actuacións da Rede de Mulleres Autarcas para acadar a equidade de xénero no período 2017-2018; a reflexión sobre o papel da Rede na comunidade e sobre as medidas para o seu empoderamento xa identificadas no preevento; a presentación e intercambio de boas prácticas en materia de igualdade de xénero levadas a cabo en diversos municipios das rexións sur, centro e norte de Mozambique e en diversos concellos galegos; a presentación do Programa de Monitoría de Responsabilidade Social nos municipios (MuniSAM) e, finalmente, a abordaxe da lexislación autárquica con enfoque na Lei das Finanzas Autárquicas.

En xeral, o balance desta reunión foi positivo. Penso que moitos dos problemas expostos á hora de impulsar a Rede, como son os de comunicación e coordinación interna entre autarquías e coa propia ANAMM, poden atopar solución se se poñen os medios necesarios para conseguilo, o que pasa inevitablemente pola dotación de infraestruturas e polo acceso xeneralizado ás novas tecnoloxías da información e comunicación.

As achegas realizadas polas edís galegas aportaron luz e un novo enfoque das vías de intervención nunha sociedade que, pese ao que poida pensarse, non dista tanto da realidade vivida no noso país. As violencias de xénero, a feminización da pobreza, a precariedade laboral e o desemprego, as dificultades para conciliar os tempos, as cuestións relacionadas coa saúde sexual e reprodutiva e a elevada prevalencia do VIH/SIDA así o puxeron de manifesto.

Certo é que subxacen importantes factores culturais, e sobre todo de tipo relixioso, que poden lastrar o avance cara a igualdade, mais a sociedade civil está organizada e o cambio neste sentido é xa imparabile. Entendo que esta reunión serviu, cando menos, para cuestionar minimamente o que (e o como) se está a facer e para sensibilizar sobre a importancia de optimizar esforzos e recursos. Existe un tecido feminista que está a dar pasos moi importantes neste sentido, polo que na miña opinión a Rede de Mulleres Autarcas debería partir de e afondar máis no diálogo e a colaboración mutua entre as institucións e a comunidade.

Ás actividades anteriores engadiuse outra serie de experiencias desenvolvidas os días inmediatamente anteriores ao inicio do encontro nacional. Concretamente, o luns 26 aterraban en Maputo as concelleiras galegas de Moaña (María Ortega), Verín (Emilia Somoza), Lugo (Ana G. Abelleira) e San Sadurniño (Ana B. Gundín) e a técnica do Fondo Galego (Carmen Novas). Viñan para intervir na reunión, mais tamén para coñecer en terreo o outro proxecto desenvolvido en Mozambique co apoio do Fondo Galego. Así que ese mesmo día, pola tardiña, desprazámonos todas a Mandlakazi (a uns 300 quilómetros de Maputo), convidadas pola presidenta da Rede de Mulleres Autarcas -alcaldesa á súa vez dese municipio-, María Helena Correia, que nos convidou a coñecer de primeira man o que se está a facer neste recuncho do país, principalmente en materia de xénero. A nosa excelente anfitriña recibíunos cunha comitiva de autoridades locais e de mulleres que nos deleitaron con cantos, danzas e narracións históricas e de lendas sobre as orixes do lugar arredor da fogueira, para concluír cun xantar colectivo inesquecible.

O termo que mellor define o que foi a xornada seguinte é o de “trajín”: recepción oficial no Consello Municipal e seguidamente na Assembleia Municipal (onde tivemos unha reunión con representantes de ambas as institucións para intercambiar puntos de vista en materia de desenvolvemento sustentable e cooperación, captación de fondos e parcerías) e dedicamos o resto da mañá, antes de xantar e retornar de novo á capital, a visitar o mercado, varias experiencias de autoemprego xestionadas por mulleres, proxectos educativos e outros relacionados co desenvolvemento de redes viarias e de depuración de augas.

O mércores 28, tras un encontro concertado co persoal da AECID en Maputo, viaxamos a Boane e Massaca para coñecer en terreo o outro proxecto apoiado polo Fondo do Galego de Cooperación en Mozambique, no que participou a miña compañeira Mónica Mourín, traballadora social do Concello de Bergondo. Trátase dun proxecto educativo e sociosanitario da Fundação Encontro, coordinado pola enfermeira galega María José Castro, que constitúe un excelente exemplo do que é a cooperación ben entendida no tocante á saúde sexual e reprodutiva das mulleres e á prevención e tratamento da poboación afectada polo VIH/SIDA. Para rematar a xornada, outra experiencia que tivemos ocasión de coñecer foi o proxecto da Casa do Gaiato do Pai Américo, fogar de acollemento e educación integral de menores e mozos privados dunha contorna familiar normalizada que funciona como unha aldea “familiar”, experiencia tristemente marcada polo falecemento do seu fundador aos poucos días da nosa visita.

Esa tarde tocou recollerse pronto, pois ao día seguinte daría comezo a reunión nacional da Rede de Mulleres Autarcas, cun intenso programa de mañá e de tarde, que se alongaría á xornada seguinte, pondo o colofón ás Vacacións con Traballo e situándonos ás galegas na antesala da viaxe de volta.

En fin, isto é todo o que deu de si a miña participación como cooperante voluntaria en terras mozambicanas, que non foi pouco!

A REALIDADE DO PAÍS

Con algo máis de 21 millóns de habitantes, a República de Mozambique ubícase ao sueste do continente africano, limitando por terra con Tanzania, Malawi, Zambia, Zimbabue, Suazilandia e Sudáfrica e por mar co Océano Índico. Ten unha moi extensa, multicultural e axitada historia salpicada por intensos conflitos bélicos, mostra curiosa do cal é o feito de posuír no emblema da súa bandeira un fusil de asalto AK49 (caso único a nivel mundial), cruzado por unha ferramenta agrícola ben coñecida por nós -o sacho-, o que iconograficamente reflicte á perfección o que foi, e aínda é, a turbulenta realidade do país.

Non é este o lugar correspondente para afondar no pasado e presente mozambicanos, polo que remito ás persoas interesadas nos aspectos socioeconómicos e xeopolíticos ás numerosas fontes existentes, dende logo bastante máis autorizadas que o que eu poida dicir ao respecto e que, en todo caso, se basea exclusivamente nas miñas impresións sobre a cidade de Maputo. Serán estas as que comparta de seguido.

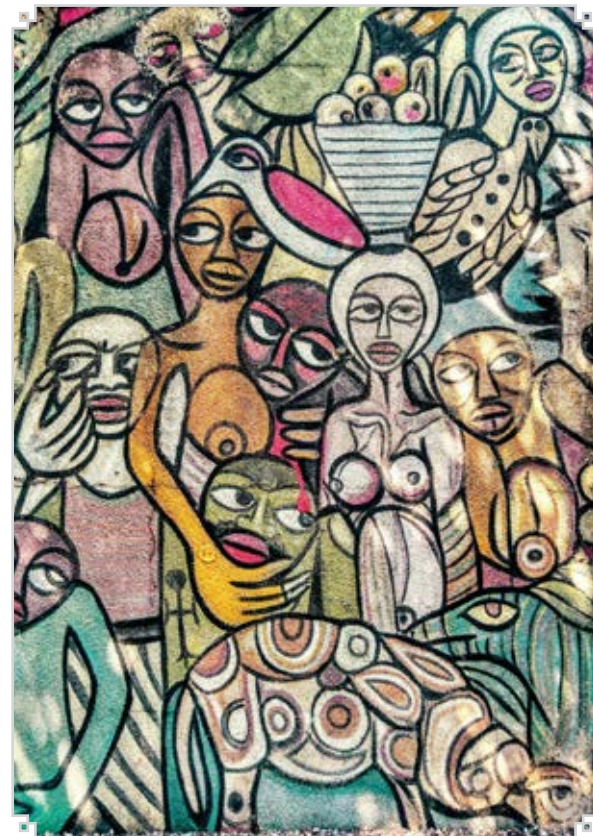
Organizándose ben, as Vacacións con Traballo deixan relativamente bastante tempo para compaxinar optimamente ambos extremos: traballo e lecer. E a cuestión idiomática é un valor engadido, xa que transcendendo a diversidade das linguas nativas bantús -en Maputo dominante a shangana- o idioma oficial do país é o portugués, o que no caso das persoas galegofalantes non deixa de marabillar á poboación mozambicana, que non dubida en amosar a súa simpatía e proximidade cara esa xente estranxeira que tan ben fala a súa lingua, convencida como está do noso dominio do portugués. Cousas da lusofonía!

Educación, cortesía, amabilidade, calidez humana... son termos moi axeitados para describir a natureza da súa poboación, o que incrementa sobremaneira o atractivo do lugar facéndote sentir parte do mesmo desde o primeiro momento en que o visitas. É difícil non comezar a tratar amigablemente con calquera nunha simple compra no ultramarinos ou nunha corta viaxe nas omnipresentes “chapas”, minibuses públicos que compensan a incomodidade do desprazamento ca súa extraordinaria eficiencia a reducidísimo custo. E outro incentivo de Maputo, a maiores, é que a pesar do seu evidente abandono trátase dunha capital relativamente segura, contradicindo moitos dos estereotipos que as xentes dos chamados “países desenvolvidos” adoitamos manexar. Pódese pasear tranquilamente -incluso nas primeiras horas da noite- polas

zonas máis céntricas sen que ninguén te importe, a excepción das persoas dedicadas á venda ambulante de artesanía e de produtos agrícolas. Nada que non se poida resolver mercando algún recordo para a familia e as amizades ou unha deliciosa papaia por uns poucos meticais. Poucos para nós, moito para eles e elas: non chega a 4.000 meticais o salario mínimo interprofesional (equivalentes a pouco máis de 50 euros).

Nin que dicir ten que Mozambique é un país asolado pola miseria. Un 70% da súa poboación vive por debaixo do limiar da pobreza, situándose no posto 180 (o noveno comezando polo final) no listado de países por Índice de Desenvolvemento Humano publicado polo Programa das Nacións Unidas para o Desenvolvemento (PNUD) no ano 2015. Mais isto non quere dicir que non existan sectores de poboación cun elevado poder adquisitivo (incluso moi elevado). O que si queda patente ao analizar a desigualdade social é o entrecruzamento das variables xénero, raza e clase social, abrindo fendas fendas a nivel sanitario, educativo, político, cultural e, obviamente, económico.

A situación agrávase enormemente ao desprazarse da capital e os núcleos urbanos ao medio rural, caracterizado pola agricultura a pequena escala e as prácticas culturais indíxenas. Por outra banda, e como nos documentaron moitas autarcas provenientes de todos os puntos cardinais do país, é tamén unha realidade constatable o importante papel que xogan as mulleres como

piar fundamental das familias e da comunidade, feito indisoluble das nefastas consecuencias derivadas das guerras e da migración masculina, especialmente á veciña Sudáfrica, para acadar un emprego que permita mellorar as condicións de vida da familia.

Pero, volvendo a Maputo, é esta unha cidade de contrastes que non deixa indiferente a ninguén. O seu pasado colonial e a multiculturalidade que define a súa historia respíranse continuamente polas rúas do seu centro histórico. Se ben hai un predominio das relixións católica e musulmá, resulta cando menos sorprendente atopar templos adheridos a moitos outros credos: xudeus, anglicanos, baptistas, metodistas, evanxelistas, das testemuñas de Xehová, todas as variedades relixiosas practicadas no subcontinente indio e, a maiores, moitas seitas a cal máis peculiar, compoñendo un conxunto harmónico en pacífica convivencia, ben distinto ao que acontece noutras rexións do planeta. Asombrosa é igualmente a diversidade étnica, chamando poderosamente a atención a elevada presenza de persoas africanas albiñas, quizais motivada pola violenta persecución e o trato vexatorio ao que son sometidas noutros países da contorna, o que reafirma o anteriormente dito sobre a tolerancia e o respecto á diversidade deste país.

No plano urbanístico, cabe dicir que o tráfico constante e o costume de aparcar os vehículos nas beirarrúas obriga necesariamente á xente de a pé a camiñar entre o tránsito rodado con moitísima cautela, pois a maiores a súa condución é xustamente a oposta á

nosa, é dicir, á inglesa, e os semáforos están dispostos soamente para regular o tráfico e non o paso de peóns, todo o cal xera situacións moi caóticas (polo menos para as persoas foráneas, xa que as autóctonas parecen ter unhas claves propias para desenvolverse sen maiores dificultades neste terreo). As amplas avenidas, os decadentes xardíns e os edificios coloniais e *art déco* que aínda quedan en pé deixan en evidencia que Maputo pasou por épocas melloras e, tratándose dunha cidade aínda tan fermosa, sería unha boa aposta, de cara a potenciar o sector turístico e sobre todo a calidade de vida da súa poboación, investir máis recursos na súa rehabilitación, no acondicionamento viario e na dotación de infraestruturas -cando menos as máis básicas- nos barrios periféricos. Ademais, habería que implementar programas de educación medioambiental para crear conciencia cidadá, pois é unha constante en toda a cidade o deficiente programa de recollida de lixo e a desorde territorial, maltratando espazos de singular beleza, como acontece na baía, rodeada de amplas e preciosas praias ás que van parar directamente as augas residuais e outras verteduras industriais, así como todo tipo de residuos sólidos urbanos. Está aínda case todo por facer nesta materia.

Aínda así, cómpre engadir que Maputo conta cunha ampla e interesante oferta cultural. A maiores dos seus museos, onde destacan pola súa orixinalidade a escultura makonde e as obras pictóricas e escultóricas dos artistas Malangatana, Chissano e moitas e moitos outros, é posible visitar diariamente feiras de artesanía, contemplar en múltiples salas as magníficas obras creadas con refugallo bélico reciclado, interactuar cos e coas artistas que traballan de cara ao público no Núcleo de Arte, asistir a concertos, espectáculos teatrais e de danza, cinema de autoría, recitais poéticos, presentación de libros, exposicións, etc. no Centro Cultural Franco-Moçambicano, a Fundación Malangatana, o Centro Cultural Alemán ou o Americano, a Fundación Chissano, o Centro Cultural Portugués, o de Brasil-Moçambique, a Casa dos Músicos, a Asociación Profesional dos Escritores, a Fundación Mia Couto; a sala de concertos Gil Vicente, o Centro Cultural Universitario... e seguramente outros tantos que non cheguei a coñecer por falta de tempo, que non de ganas.

Deixo para o final o apartado gastronómico. Contrariamente ao que me contaran antes de chegar a Mozambique, os produtos alimenticios non supoñen ningún problema para quen vimos de fóra e certamente pódese comer moi ben. A escaseza de peixe, así como de froitas, verduras e hortalizas, nos supermercados -abarroados en cambio de produtos sudafricanos importados-, vese compensada de sobra pola súa presenza nos múltiples mercados e postos a pé de rúa distribuídos por toda a cidade. Hai en Mozambique restaurantes para todos os

gustos e o abano de prezos abrangue case todos os petos (o mesmo que a oferta hoteleira). E o produto estrela, o peixe, conta cun mercado propio moi ben fornecido no que non falta unha ampla oferta de mariscos. O mercado do peixe, situado ás aforas da capital, en plena praia, “xa non é o que era”, segundo me contou un veciño. Agora está montado en plan espectáculo para turistas, pero aínda así non deixa de ter o seu encanto. Nas fins de semana é unha práctica habitual acudir en familia ou coas amizades a mercar

os froitos do mar e encargar seguidamente a súa preparación nunha serie de postos adxacentes, os cales, por un módico prezo, permiten degustalos nas súas mesas acompañándoos con verduras, arroz, pan e patacas. Así que, como moi ben estaredes a imaxinar, alí me fun coa miña compañeira Leticia a cumprir co ritual dominical. E xa pola tardiña a consumir outra das súas tradicións: cruzar a baía en barco ata a veciña Catembe para gozar da praia e do solpor sobre a cidade de Maputo.

CONCLUSIÓNS

Rematada e sopesada rigorosamente a experiencia, teño que dicir que para min constituíu un deses capítulos vitais que fan que te cuestiones certas cousas aínda máis, se cabe, do que o viñas facendo ata o momento de tomar a decisión de embarcar no programa Vacacións con Traballo.

A vida dános moitísimas leccións e, desde logo, a oportunidade que me brindou o Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade de viaxar para coñecer de primeira man a situación inícuo na que sobreviven outros países, a min fíxome incrementar a conciencia que posuía sobre as descarnadas proporcións que pode chegar a adoptar a inxustiza -coa conseguinte e -sistemática violación

dos dereitos humanos- máis aló da nosas fronteiras. Falo de consciencia plena e de coñecemento directo, pois a documentación e as lecturas que se poidan realizar sobre o tema manéxanse no plano simbólico e carrexan operacións intelectuais de maior ou menor calado a nivel da análise e da imaxinación, mais teñen pouco que ver coa realidade. É algo así como o equivalente entre ler varios libros sobre drogas e experimentar nunha mesma os efectos dunha sobredose; non se me ocorre unha comparación mellor.

Se tivese que describir en poucas palabras o que me aportou esta experiencia apuntaría, sen dubidalo moito, o seguinte: humildade, sabedoría, sensibilización, criticismo e implicación.

Entendo moito mellor a día de hoxe que os prexuízos só se poden sustentar desde o medo, a inseguridade, a defensa contra vento e marea das nosas particulares zonas de confort e, por riba de todo iso, desde o descoñecemento máis absoluto. Cantas cousas temos en común con persoas que habitan a miles de quilómetros da nosa terra! Que semellantes chegamos a ser! Tanto que penso que a única fronteira que nos separa é a do medo: medo a correr a mesma sorte, a que nos toque a nós; medo a recoñecernos no "outro", a deixar de ser "eu"; medo cara o descoñecido; medo á pobreza e a cuestionar a desigualdade; medo a implicarnos e achegar o noso gran de area para ver no mundo os cambios que desexamos; medo, en fin, a trastornar o noso cómodo hedonismo e a desembarazarnos do exceso de egolatría. Medo, si! Debería ser materia obrigatoria facer unha viaxe destas características polo menos unha vez na vida!

Eu non sei a ciencia certa canto puiden aportar alí (terían que ser as persoas coas que traballei as que o valoraran), pero do que si estou segura é do moito que este programa me aportou a min.

É verdade que aquí imos sobradas de moitas cousas, mais carecemos do esencial. Non sabemos valorar a importancia de gozar do noso "tempo", nin ponderar na súa xusta medida a relevancia dos afectos, das cousas miúdas, dos coidados e do autocoidado, das pequenas doses de felicidade que nos sorprenden cada día, do feito de formar parte dunha comunidade, do "ser" e do "estar"... Todo isto me ensinaron as boas xentes mozambicanas que tiveron a ocasión de coñecer. Non quixera que se interpretasen as miñas verbas como a descrición dunha actitude conformista diante do que, neste "singular repar-

to”, lles tocou vivir. Se de algo sabe este pobo é de loitas, mais tamén de facer moito con pouco e, sobre todo, de gozar do único que as políticas neoliberais non lles puideron arrebatarse e que o diñeiro non pode mercar: o “ser” fronte ao “ter”. Neste senso, todas e todos teríamos moitísimo que aprender.

Abofé que se estas desigualdades teñen a capacidade de enervar a calquera que posúa unha mínima sensibilidade, tanto máis o fan cando se ten a ocasión de entrar en contacto directo coa poboación, como foi o meu caso. Pobreza, desemprego, dificultade de acceso á escolarización e aos servizos sanitarios, elevada prevalencia do VIH/SIDA, cultura marcadamente patriarcal con elevadas porcentaxes de violencia de xénero, migracións... son importantes factores que definen globalmente a realidade deste sufrido e espoliado país. Razóns máis que de peso para xustificar a necesidade dos programas de cooperación internacional. Reciprocidade e reparación da débeda histórica que temos para con Mozambique e para con tantos outros países... E aínda diría máis. Sería preciso incrementar os recursos destinados á cooperación, investindo en programas que redunden no benestar e a calidade de vida da poboación, pois son moitas as situacións sangrantes padecidas -e xeradas- polo cálculo irracional das axencias económicas dos países desenvolvidos. Pero moito me temo que, empeñados como andamos en superar a nosa propia “crise”, dita petición caerá en saco roto.

Desexo animar aos concellos e deputacións galegas que aínda non o fixeran a adherirse ao Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade e a aportar cantos recursos estean na súas mans para desenvolver proxectos e programas coma os aquí descritos. Tamén motivar coa miña experiencia persoal a participación doutros funcionarios e funcionarias, a quen -como me aconteceu a min no seu momento- non me fartarei nunca de recomendar unhas Vacacións con Traballo, tan enriquecedoras e diferentes aos circuitos programados e despersonalizados que todos os anos nos ofertan as axencias de viaxes. Estas das que vos falo si que non teñen prezo!

Agradecer ao Fondo Galego de Cooperación a confianza depositada en min permitíndome participar neste programa; a Ánxelo Gonzalves e a Carmen Novas, pola súa excelente xestión e a infinita paciencia á hora de facilitar a miña estadía e sacarme de máis de un apuro en terreo. Por último, quero facer extensivo este agradecemento á AECID, a Asociación Nacional de Municipios de Mozambique, á Rede de Mulleres Autarcas, á GIZ e, en xeral, ao

pobo mozambicano e a todas as persoas coas que tiveron ocasión de colaborar e aprender tantísimas cousas nesta miña primeira experiencia como voluntaria internacional. Penso que non será, nin moito menos, a última.

Blog da experiencia:

<https://vacacionscontraballo.wordpress.com/category/mozambique-2016/>

VACACIÓNS CON TRABALLO EN CABO VERDE

DATOS BÁSICOS

NOME OFICIAL: República de Cabo Verde.

CAPITAL: Praia, na Illa de Santiago, 113.665 habitantes.

SUPERFICIE: 4.030 km². O arquipélago está localizado no punto máis occidental do continente africano, a 600 km de Senegal. Conta con dez illas de configuración desértica, volcánica e tropical. Divídense en dous distritos: as de Sotavento, ao Sur (Santiago, Maio, Fogo e Brava), con capital en Praia; e as de Barlovento, ao Norte (Santo Antão, São Vicente, Santa Luzia, São Nicolau, Sal e Boavista), con capital en Mindelo.

POBOACIÓN: 553.432 habitantes (estimacións xullo 2016).

ALFABETIZACIÓN: 84,8% (PNUD, 2010).

ESPERANZA DE VIDA AO NACER: 74,2 anos (PNUD, 2011).

ÍNDICE DE DESENVOLVEMENTO HUMANO (IDH): 0,635 (2013). Posición 117^a de 187 países, considerado no "nivel de desenvolvemento medio" (PNUD).

LINGUAS: Portugués e crioulo, unha mestura do idioma portugués con linguas africanas, da que cada illa de Cabo Verde posúe un dialecto propio. O crioulo

non é aínda unha lingua oficial en Cabo Verde, a pesar de que se está a discutir a súa cooficialidade co portugués. É igualmente falado na diáspora caboverdiana existente en Francia, Alemaña, Italia, Luxemburgo, Países Baixos, Portugal, Senegal, España, EEUU e Brasil, entre outros países.

CONFIGURACIÓN RACIAL: Maioritariamente mestizos (71%), produto da fusión de negros autóctonos e brancos, principalmente de orixe portuguesa. Negros africanos (28%). Brancos europeos (1%).

RELIXIÓNS: Católica (98%). Presenza de credos autóctonos. Tamén existen comunidades de cristiás protestantes de diversos credos (Igrexa do Nazareno, adventistas, testemuñas de Xehová, novos apostólicos) e musulmáns (1,8%).

MOEDA: Escudo de Cabo Verde (CVE), dividido en 100 centavos. A convertibilidade é de 1€ = 110,19 CVE (febreiro de 2017).

PIB PER CÁPITA: 3.450 US\$ (Banco Mundial, 2014). Cabo Verde posúe un dos PIB per cápita máis elevados do continente africano, só por detrás de África do Sur, Gabón e Guinea Ecuatorial. A nivel mundial, Cabo Verde ocupa o posto 163º por volume de PIB.

CRECEMENTO ECONÓMICO: 4,2% (Banco Mundial, 2012). Cabo Verde vén mantendo sólidos niveis de crecemento na derradeira década, en gran medida grazas ao sector do turismo e os investimentos privados. No 2008 oficializouse

o ingreso de Cabo Verde nos países con renda económica intermedia a nivel mundial. Porén, o país segue dependendo considerablemente da axuda exterior, especialmente tomando en conta a importación dun 90% dos seus alimentos. É de salientar o peso económico da diáspora caboverdiana, cuxas remesas supoñen aproximadamente un 9% do PIB do país (Banco Mundial, 2012).

DESEMPREGO: 12,4% (Banco Central de Cabo Verde, 2015)

POBREZA: 26,6% (Banco Mundial, 2010). 27% (PNUD, 2014)

DIVISIÓN DO PIB: Sector primario 8,8%; sector secundario 18,1%; sector terciario 73,1%. Segundo o PNUD (2013), a división sería: servizos (80%), agricultura (11%), e industria e enerxía (9%).

INFLACIÓN: 0,1% (Banco Central de Cabo Verde, 2015).

PRINCIPAIS SOCIOS COMERCIAIS: Portugal, Países Baixos, Marrocos, España, Gran Bretaña, Italia, Costa de Marfil.

PRINCIPAIS RECURSOS: Bananas, peixe, sector turístico, petróleo, sal e azucre.

INDEPENDENCIA: Tras 500 anos de dominio colonial portugués, a República de Cabo Verde declarou a súa independencia o 5 de xullo de 1975.

FORMA DE ESTADO: República unitaria con sistema parlamentario e multipartidista, cun único corpo lexislativo, a Asemblea Nacional do Pobo, composta por 72 deputadas e deputados, que se elixen por sufraxio popular para un período de cinco anos. Reelixido en 2016, o presidente e xefe de Estado é Jorge Carlos Fonseca (66 anos), do partido Movemento pela Democracia (MpD).

TESTemuño DE RAMÓN BURDEOS

Técnico de Turismo do Concello de Ourense. Asociación Nacional de Municipios Caboverdianos

Coñecín Vacacións con Traballo ao pouco de comezar no meu posto a través dun compañeiro da oficina. Sempre estiven interesado en participar en actividades de cooperación, mais non atopaba a maneira de poder compaxinar o voluntariado internacional coas obrigas do traballo. A descuberta de Vacacións con Traballo foi toda unha revelación, xa que os labores de cooperación realízanse durante o período de vacacións, de tal maneira que permite compaxinalas co emprego. Ademais esta iniciativa está organizada por unha entidade consolidada na cooperación internacional, concretamente o Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade, o que lle confire fiabilidade e fixo que me parece-se aínda máis interesante.

Aínda que daquela o prazo de solicitude xa rematara, decidín estar atento á convocatoria para o ano 2016. Así que, cando publicaron as vacantes para este ano e comprobei que cumpría cos requisitos e que o meu perfil encaixaba co que demandaban, non o dubidei nin por un intre e presentei a miña solicitude.

Un tempo máis tarde, puxéronse en contacto comigo desde o Fondo Galego para confirmarme que fora seleccionado para ir a Cabo Verde. Despois dos momentos de xúbilo, non puideron evitar certa sensación de medo. Serei quen

de aportar algo? E se non son o que esperan? O apoio dos meus compañeiros, a familia e os amigos axudou a que me tranquilizase un pouco, pero igualmente non podía deixar de sentir certa inquietudanza por non estar á altura das circunstancias.

A verdade é que non sabía practicamente nada sobre Cabo Verde, polo que comecei a ler todo o que podía sobre o país. Busquei datos, opinións, costumes, manifestacións culturais..., calquera cousa que puidera axudarme a coñecer mellor este arquipélago. Pero axiña me decatei de que non existe moita información accesible sobre o país, ou polo menos non tan completa como eu esperaba.

Por sorte, antes de marchar fun convocado a unha reunión co persoal do Fondo Galego de Cooperación xunto coas outras tres voluntarias que tamén ían participar no programa Vacacións con Traballo. Déronnos indicacións sobre as funcións do Fondo e o programa no que íamos participar, pero tamén sobre o voluntariado e a cooperación internacional. Esta xornada axudoume a ver a cooperación desde outro punto de vista. Por exemplo, impactoume moito saber que as axudas que reciben os países africanos a través da cooperación internacional supoñen unha cantidade moi baixa comparadas co que teñen que pagar estes países de débeda exterior.

Pouco a pouco se achegaba a data de partida. As miñas ganas de viaxar, ao tempo que os meus medos, incrementábanse segundo avanzaba co tempo. Cada día contaba o que faltaba, ata que, por fin, a mediados de outubro chegou o momento de marchar a Cabo Verde.

Nesta viaxe estiven acompañado de Sonia Moure, técnica de turismo do Concello de Ames. A nosa tarefa consistía en proporcionar apoio técnico para o desenvolvemento do turismo sostible nas illas de Santiago, Fogo e Brava. Tiñamos un completo programa de traballo no que estaba proxectado que analizáramos cada un dos concellos nestas tres illas.

A nosa rutina diaria era moi semellante en cada xornada, só variou nos días do comezo, que foron un pouco de presentación e toma de contacto. Concretamente, no primeiro día achegámonos ata a sede dos nosos anfitrións locais, a Asociación Nacional de Municipios Caboverdianos (ANMCV). Alí coñecemos o seu persoal e concretamos o programa de actividades para a nosa estancia en

Cabo Verde. Tamén tivemos oportunidade de reunirnos con algúns dos axentes máis relevantes do país en sectores como o medio natural, o desenvolvemento turístico ou as infraestruturas.

No día seguinte, participamos nunha xornada sobre as potencialidades turísticas de Cabo Verde. Esta acción foi organizada pola ANMCV e nela estaban presentes representantes das administracións turísticas de gran parte do país. Despois de escoitar diferentes plans e actividades que se estaban levando a cabo no arquipélago, tocoulle facer unha presentación sobre o desenvolvemento turístico en España. Non foi difícil atopar paralelismos entre a evolución turística en España e Cabo Verde, polo que tentei salientar as bondades do turismo sostible fronte ao turismo de masas que tantos estragos fai nalgúns zonas de ambos os dous países. Foi unha grata sorpresa atopar un público coas ideas tan claras, e moi consciente de que a mellor opción é a procura do turismo sostible que produce beneficios para toda a comunidade e permite unha visión de desenvolvemento a longo prazo. Tiven a oportunidade de falar con responsables de turismo de varias zonas do país, e comprobar tamén o alto nivel de formación dos mesmos, así coma o interese que suscita o turismo como ferramenta para o desenvolvemento económico e social, pero tamén como actividade que pode contribuír na conservación do patrimonio cultural e natural do país.

LABORES DE CAMPO

O traballo de campo comezou no terceiro día, cando empezamos a percorrer o territorio. Cada día visitamos un concello acompañados polos representantes da administración local (alcaldes/as, concelleiros/as, técnicos/as), quen nos ían mostrando os que consideraban os principais recursos turísticos do seu territorio.

Primeiro completamos a illa de Santiago, para a continuación desprazarnos ata as illas de Fogo e Brava. Foron xornadas moi intensas nas que tentabamos captar a esencia de cada recuncho. Descubríñ o variado patrimonio histórico e cultural, así como a beleza da contorna natural, non só das súas praias e o litoral, se non tamén do fermoso interior.

Ao final de cada xornada, unha vez rematado o percorrido, realizabamos unha xuntanza cos representantes de cada concello. Nestas reunións faciamos un balance final e puñamos sobre a mesa as nosas apreciacións, indicando os problemas detectados, así como posibles melloras.

Coas nosas achegas procuramos dar unha visión máis xeral, para entender cada illa e o país como un destino conxunto, e non limitar a planificación turística ao ámbito municipal. Ao mesmo tempo tentabamos orientar os diferentes proxectos dos concellos cara accións que conseguisen un desenvolvemento

turístico acorde á realidade do territorio. Procurando evitar grandes proxectos e, sobre todo, favorecer o mantemento das profesións tradicionais e outras actividades económicas do territorio. Por exemplo, salientando a importancia de non destruír os portos pesqueiros e desprazar aos mariñeiros para a creación de portos deportivos ou instalacións turísticas.

Neste programa non visitamos as illas máis turísticas do país. Aínda que Santiago, Fogo e Brava reciben algúns visitantes estranxeiros, non forman parte dos destinos máis demandados de Cabo Verde. De feito, segundo nos explicaron, máis do 80% dos turistas que viaxan ao país permanecen noutras dúas illas: Sal e Boavista. Estas illas son basicamente destinos de sol e praia, conformados por *resorts* orientados para o turismo internacional. Estes establecementos son propiedade de empresas estranxeiras, nos que os turistas veñen con todo incluído e non adoitan saír do recinto dos seus hoteis. Como consecuencia, os beneficios económicos non repercuten na sociedade local, senón que marchan fora do país. Pola contra, esta situación carrega numerosos problemas medioambientais e sociais para as propias illas; por exemplo, este tipo de turismo consome moitos recursos naturais, tan escasos neste país, ao tempo que xera a creación de barrios marxinais con diferentes problemas de integración social. Os graves problemas xerados fai que as administracións caboverdianas sexan moi conscientes de que debe procurarse un desenvolvemento sostible do turismo, se ben a sombra doutros modelos de desenvolvemento turístico, máis rápido e doado de conseguir, asexo cando as

necesidades da sociedade son do presente e os investidores estranxeiros procuran o beneficio inmediato a toda costa.

Pola contra, nas illas que percorremos o sector turístico está practicamente por desenvolver, ata o punto que nalgúns concellos non tiñan ningún restaurante. Ademais dos inconvenientes derivados da falta de infraestrutura e empresas turísticas, algúns dos problemas máis frecuentes que encontramos foron a ausencia de sinalización, a dificultade de acceso, a imposibilidade de atopar información sobre os recursos turísticos, a falta de articulación entre os diferentes axentes turísticos ou a limitada formación dos traballadores do sector. Outro dos grandes problemas existentes é a escasa concienciación

medioambiental, en especial no relativo ao tratamento do lixo e a extracción de area. Estas accións non só afectan ao medio natural, senón que se converteron nun grave problema social, ata o punto que moitas das praias están quedando sen area e zonas de cultivo están sendo invadidas pola auga do mar. Existen organizacións, coma o Fondo Galego, que están tratando de ofrecer alternativas de emprego para quen se dedica a extraer area, unha actividade ilegal que realizan aquelas persoas con poucos recursos.

Ao mesmo tempo que encontramos problemas, tamén atopamos recursos con moito potencial que non están a ser valorados e que considerabamos que poderían ser utilizados para o fomento do turismo sostible, realizando pequenos arranxos. Unha das nosas suxestións foi a creación dunha rede de sendeiros que sirvan para artellar o rico patrimonio natural, aproveitando (e de paso mellorando) os camiños veciñais existentes. Outra proposta foi a creación de roteiros temáticos en torno a factores como a historia do país, a enorme diversidade musical ou as singularidades naturais. Ademais faciamos suxestións para optimizar os recursos propios de cada lugar, tratando de implicar á poboación local. Máis concretamente á mocidade e á veciñanza dedicada á pesca ou á agricultura, a través de escolas deportivas, paseos en barca, actividades gastronómicas ou de turismo rural, por exemplo.

Sempre insistiamos na importancia de traballar en rede, pensar no mantemento das instalacións e na necesidade dar continuidade aos proxectos para que funcionen, xa que por desgraza o cambio de goberno ou a falta de compromiso fai que accións interesantes queden paralizadas.

Sorprendeume atopar problemáticas e necesidades tan semellantes en lugares tan distantes, e teoricamente tan diferentes, como son España e Cabo Verde. A realización de proxectos que non se materializan por falta de recursos, a existencia de plans que nunca se levan a cabo... En fin, unha chea de boas intencións que non chegan a concretarse. Tamén encontramos algúns casos de

todo o contrario, grandes proxectos desvinculados da súa realidade e da súa contorna, como poden ser malogradas macrouurbanizacións que acabaron por converterse en cidades fantasma, e das que temos unha boa chea de exemplos nos países chamados “desenvolvidos”.

UN TERRITORIO ABRAIANTE

Mesmo que non estiveramos nas illas máis turísticas, non foi difícil deixarse abraiar polo territorio. Persoalmente, un dos lugares que máis me impactaron foi Fogo, unha illa volcánica na que existe un volcán activo que tivo a súa última erupción no ano 2014. Aínda que non ocasionou danos persoais, destruíu Chã das Caldeiras, unha zona fértil onde se producían froitas e cultivos que non se atopan noutros puntos do país. A erupción cubriu de lava gran parte dese territorio, destruíndo os principais recursos da poboación local: a agricultura e o turismo. Hoxe en día estanse construíndo de novo pequenos aloxamentos no entorno, e é posible facer sendeirismo para subir ata o cumio acompañado por un guía. O escenario é moi fermoso, pero é devastador ver como quedou todo soterrado pola lava.

Desde un punto de vista máis persoal e humano, destacaríase o antigo campo de concentración de Tarrafal, na zona norte da illa de Santiago, e tamén as sensacións que me produciron os espazos máis recónditos no interior das illas.

O campo de concentración de Tarrafal foi creado no ano 1936 para acoller aos presos políticos que se opunían á ditadura de Salazar en Portugal. Pero ao longo dos anos e ata o seu peche no ano 1974, tamén serviu de prisión para presos políticos doutros países europeos e africanos que se opunían ao colonialismo portugués (guineanos, caboverdianos, angolanos, etc). Hoxe en día, acolle un museo que explica as atrocidades ás que eran sometidos os presos. A pesar da tranquilidade do lugar, e da súa sinxela musealización, unhas poucas pinceladas bastan para percibir as condicións inhumanas ás que eran sometidas as persoas que pasaron por aquí, entre as que por certo tamén se encontraban españois que loitaron contra a ditadura de Franco. A súa situación illada, as duras condicións de vida tanto dentro como fora da prisión, o calor abafante e a distancia con respecto a Portugal, convertían este espazo nun lugar de difícil fuxida e no que sobrevivir era moi complicado. O propio médico da prisión aseguraba que a súa función era principalmente asinar as actas de defunción.

Das zonas máis illadas no interior salientaría a maneira en que a xente se adaptou as duras condicións do territorio, vivindo a varios quilómetros da estrada máis próxima, sen auga corrente nin electricidade. Onde só con constancia e traballo duro conseguen sacar adiante os seus cultivos. A variabilidade do tempo e a dependencia da chuvia fai que moitas veces os agricultores non sementen nada porque hai anos nos que non chove, e non conseguen que os cultivos crezan. Viven sempre mirando ao ceo.

A pesar das penurias, no interior puiden comprobar a solidariedade e camaradería da que fan gala as xentes caboverdianas, mesmo con completos descoñecidos (aínda que neste país tan pequeno parece que dalgún xeito todo o mundo se coñece). É común que calquera se saúde cando pasa a carón doutra persoa, sobre todo nas contornas rurais, pero tamén nas cidades, agás nas rúas máis céntricas da capital. Un saúdo sincero, que vai máis aló do mero

“trámite” de educación. De feito, os saúdos case sempre van acompañados dunha aperta de mans. Comprobei como cada vez que se achegan a saudar a algunha persoa, se esa persoa está con máis xente, dan a man non só a persoa que coñecen, senón tamén a todos aqueles que o acompañan. Isto acontece en contextos formais (reunións de traballo, actividades de formación...), pero tamén en contextos informais como son encontros na rúa ou en cafeterías.

Outro exemplo de solidariedade é o que realizan os condutores, neste país onde os longos desprazamentos a pé son moi comúns entre a maior parte da xente. Cada vez que alguén precisa ou solicita un traslado, sempre que haxa un pequeno lugar no vehículo, as persoas que conducen recollen a quen que encontran no camiño para achegalo ata onde poidan, mesmo que sexan completos descoñecidos, independentemente da súa categoría e distinción. Nos nosos desprazamentos compartimos coche con escolares, funcionarios, mestres, agricultores, xubilados... sempre hai espazo para quen o necesite. Un pequeno xesto que pode significar moito naqueles puntos con poucas posibilidades de transporte.

PARA REMATAR

Nunca estivera en Cabo Verde, nin en ningún outro país africano. É curioso pero, sen ter estado nunca en África, xa tiña ideas preconcebidas. Sempre me

considereí unha persoa de mente aberta, por iso me sorprendeu descubrir que agochaba máis preconceitos dos que esperaba. Supoño que, aínda que non o queiras, sempre tes unha idea sobre aqueles lugares dos que escoitas falar, mesmo se nunca estiveches. Nesta viaxe aprendín, unha vez máis, a importancia de non prexulgar. Creo que África é un dos exemplos máis senlleiros de preconceitos e simplificación. Por desgraza non podo falar doutros países africanos, porque só estiven Cabo Verde, e dentro de Cabo Verde só coñezo tres das súas dez illas.

Esperaba un país de cores apagadas e pouca vexetación, e descubrín a beleza da contorna natural, non só das súas praias e o litoral, se non tamén do fermoso interior, con ribeiras cheas de millo e plantacións tropicais (mango, papaia, coco, cana de azucre, café...). Aprendín que cada illa ten a súa idiosincrasia, e cada municipio unha realidade propia.

Tiña medo de sentirme estranxeiro, ou de que me fixeran sentir distinto, e neste tempo que estiven en Cabo Verde coñecín un pobo moi amable, con xente que sempre está disposta a axudar, que conta cun sorriso sincero que sempre os acompaña. Polo que me sentín integrado desde o momento no que cheguei. Basta mencionar esa palabra tan fermosa que é propia deste país, a *morabeza*, que pode traducirse como a hospitalidade de acoller e tratar ben aos demais.

Encantoume descubrir un pobo extremadamente educado e respectuoso, do que poderíamos aprender moitas cousas.

En fin, non estou seguro de ter aportado algo, pero si teño a certeza de ter recibido moito. Descubrir un pobo que acolle cos brazos abertos. Coñecer outras realidades e romper estereotipos para derribar barreiras que ás veces existen nas nosas cabezas. Esta viaxe axudoume a ser máis sensible cara a cooperación internacional e as persoas que traballan neste ámbito, percibindo a súa importancia naqueles contextos nos que non existen medios para avanzar.

Lévome unha chea de experiencias, síntome afortunado e agradecido por ter a oportunidade de vivirlas de primeira man, e compartilas con xente extraordinaria. Sen dúbida o mellor de cada país é a súa xente e, nisto, para min Cabo Verde é unha potencia mundial.

Blog da experiencia:

<https://vacacionscontraballo.wordpress.com/category/cabo-verde-2016/>

TESTemuño de Sonia Moure

Técnica de Turismo do Concello de Ames. Asociación Nacional de Municipios Caboverdianos

O mellor agasallo

Esta historia comezou alá polo mes de abril, coa chegada dun correo electrónico do meu compañeiro Leonardo Pena, da Concellería de Servizos Sociais, no que me remitía toda a información sobre o programa Vacacións con Traballo 2016 do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade. A oferta de prazos incluía a dun/ha técnico/a de Turismo para colaborar coa Asociación Nacional de Municipios de Caboverdianos (ANMCV). Aínda non rematara de ler as bases da convocatoria e xa tiña tomada a decisión de presentar a miña candidatura.

Os seguintes pasos foron elaborar a documentación requirida polo Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade, así como recadar o apoio na contorna laboral e familiar. A espera pola resolución demorou menos dun mes e, casualidades da vida, ou non... chegou case a finais do mes de maio, xusto o día do meu aniversario. Sentín unha inmensa alegría e agradecemento por tan tremendo agasallo. Tiña ante min a oportunidade de vivir unha das experiencias máis gratificantes e enriquecedoras.

O antigo desexo de participar nun proxecto de cooperación e todas as miñas expectativas e motivacións comezaban a materializarse. Vivir a realidade cultural e social dun país tan atraente como Cabo Verde, coñecer a súa situación económica e política, descubrir as súas dificultades, mais tamén as súas grandezas e capacidades. Intercambiar humildemente a miña experiencia e coñecementos no sector turístico e convivir durante un mes cunha poboación que se define a si mesma con dúas características principais, a hospitalidade e a amabilidade, condensadas nunha soa palabra: *morabeza*.

Transcorridos os meses fóronse concretando os detalles e con eles chegaron algunhas sorpresas. Ramón Burdeos, técnico de turismo do Concello de Ourense, a quen xa coñecía previamente, foi a outra persoa seleccionada. O programa de traballo elaborado pola ANMCV contemplaba a visita a tres illas do arquipélago: Santiago, Fogo e Brava, o que significaba ter a posibilidade de adquirir un coñecemento máis amplo e detallado do país. A nosa base, e lugar de residencia a maior parte do tempo, sería a cidade de Praia, a capital do país, na illa de Santiago.

TOMA DE CONTACTO

Como xa dixen, Praia é a capital da República de Cabo Verde dende o ano 1770. Está localizada ao sur da illa de Santiago, a maior das dez illas que conforman o arquipélago, que xunto coas illas de Maio, Fogo e Brava constitúen as denominadas illas de Sotavento. As outras illas, as de Barlovento, son Boavista, Sal, San Nicolau, São Vicente, Santo Antão e a deshabitada Santa Luzia.

A nosa chegada, procedentes de Lisboa, produciuse na noite do luns 17 de outubro. A primeira sensación percibida ao descender do avión foi a dunha brisa abafante, preludio do intenso calor que nos agardaba. No aeroporto fomos recibidos por Samira e Autilio, persoal da ANMCV que velou polo noso benestar durante toda a nosa estadía. Leváronnos ata o apartamento que sería a nosa casa, situado na Achada de São Filipe, barrio situado ao norte da cidade e afastado do centro, o que permitía gañar en seguridade e tranquilidade.

O noso primeiro día estivo dedicado ás presentacións e toma de contacto cos directivos e persoal técnico da ANMCV. Ademais, no programa tiñamos marcados encontros con diferentes autoridades e representantes de órganos públicos relacionados co sector turístico. Fomos recibidos por delegados e delegadas dos ministerios de Turismo, de Agricultura e Ambiente, e do Instituto Nacional de Xestión do Territorio, sempre acompañados por Francisco Rocha da ANMCV.

O segundo día participamos nas 'Xornadas de reflexión sobre as potencialidades turísticas de Cabo Verde', celebradas na sede da Cámara Municipal de Praia, e ás que acudiron alcaldes e alcaldesas, concelleiros e concelleiras, e mais persoal técnico das áreas de turismo, cultura e medio ambiente dos 22 concellos que conforman o país, así como representantes de diversas institucións e organismos de carácter nacional relacionados co turismo.

Grazas a estes encontros coñecemos a importancia que os actuais gobernos, tanto a nivel estatal como local, dan ao turismo como motor de desenvolvemento económico e social. Actualmente reciben 500.000 turistas, principalmente nas illas de Sal e Boavista e, en menor medida, nas de São Vicente e Maio. O obxectivo é ampliar o mercado ás outras illas, especialmente a Santiago, Fogo e Brava, e alcanzar o millón de turistas no horizonte do ano 2020. Este sector económico ocupa a un 30% da poboación activa e aporta un 21% do PIB, o que dá una idea de por que a administración considera o turismo coma un sector estratéxico.

O terceiro día non tiñamos ningunha actividade programada, polo que aproveitamos para resolver algunhas cuestións relacionadas coa comunicación telefónica e internet, visitar ao coordinador xeral de Cooperación da Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvemento, Jaime Puyoles, que nos recibiu amablemente e nos facilitou información de interese para a nosa estancia. Xa pola tarde, aproveitamos para achegarnos ata a pequena e concorrida praia de Quebra Canela para darnos o primeiro baño nas cálidas augas caboverdianas e aliviarnos un pouco da calor abafante.

A partir do cuarto día comezamos a realizar o que sería realmente o noso traballo, que consistiu na visita dos territorios que abrangue cada concello para descubrir e identificar as potencialidades turísticas de cada un deles para, despois, ofrecer o noso apoio técnico á ANMCV en relación ao desenvolvemento do turismo nas illas mencionadas.

A dinámica de traballo diaria consistía no desprazamento ata o concello, onde eramos recibidos polo alcalde, as concelleiras e os concelleiros das áreas de turismo, cultura, etc. así coma persoal técnico municipal. En primeiro lugar, faciamos as correspondentes presentacións e obtiñamos información acerca da realidade municipal e aqueles proxectos e iniciativas que se estaban desenvolvendo ou tiñan en expectativa desenvolver.

O resto da xornada estaba dedicado a percorrer, tanto en coche como a pé, os territorios de cada concello e visitar aqueles atractivos e recursos susceptibles de ser convertidos en focos de atracción de visitantes ou produtos turísticos. Teño que sinalar que, a pesar das cortas distancias que existen, a illa de Santiago ten unha lonxitude norte-sur de 75 km e unha anchura este-oeste duns 35 km, as infraestruturas rodoviarias son escasas e de moi mala calidade. Isto significa que era preciso investir moito tempo nos desprazamentos, que en ocasións tiñamos que rematar a pé ante a imposibilidade de circulación de calquera vehículo.

Ao remate das visitas, a última hora da tarde, regresabamos á Casa Consistorial para facer ba-

lance do día e comentar as ideas, propostas de actuación e melloras que se poderían levar a cabo para poñer en valor os seus recursos e promocionar o turismo. Unha vez rematada a xuntanza, regresabamos ao noso apartamento en Praia.

ILLA DE SANTIAGO

Santiago, como xa dixen, é a illa máis extensa e forma parte do grupo de Sotavento. Está considerada a máis africana de todas elas e acolle a metade da poboación do país, arredor dos 260.000 habitantes. Administrativamente está dividida en nove municipios: Praia, Ribeira Grande, São Domingos, São Lourenço dos Órgãos, São Salvador do Mundo, Santa Catarina, Santa Cruz, São Miguel e Tarrafal.

É a illa que ofrece maiores contrastes e conta cun amplo potencial para o seu desenvolvemento turístico, xa incipiente nalgúns zonas. Ostenta unha ampla e bela riqueza natural e paisaxística, tanto en zonas costeiras como no interior, así como unha importante bagaxe cultural, patrimonial e gastronómica, moi relacionada co seu legado histórico, xa que foi a primeira illa en ser descuberta e poboada polos colonos portugueses a mediados do século XV.

Praia conta cunha poboación superior aos 130.000 habitantes, sendo a cidade máis grande do país. A orixe e desenvolvemento da cidade está ligada ás boas

condicións que ofrece como refuxio marítimo. Na actualidade, conta cun porto comercial no que se desenvolve un importante tráfico tanto de pasaxeiros como de mercancías entre as illas, e nos últimos anos está sendo un punto de escala dun número cada vez maior de barcos cruzeiros. A cidade tamén acolle

o aeroporto internacional Nelson Mandela, que une a capital coa maioría das outras illas e con destinos internacionais.

A zona histórica sitúase no barrio de Plateau, onde se conservan a maior parte dos edificios históricos da época colonial, así como museos e centros culturais, entre os que destaca a Fundación Amílcar Cabral, pai da independencia do país. Nel tamén se asentan o Palacio presidencial e o animado mercado municipal de froitas e verduras. En Achada Santo Antonio atópanse a maior parte das embaixadas, incluída a española, a Asamblea Nacional, e a sede da ANMCV. Prainha é a zona onde se sitúan a maioría dos hoteis da cidade. Por último, quero mencionar o barrio de Fazenda, onde se atopa o grande, laberíntico e bulicioso mercado de Sucupira, onde é posible atopar calquera cousa que poidamos necesitar.

A cidade tamén conta cun par de calas de area negra moi concorridas. Nas aforas podemos atopar algunhas outras máis extensas e menos masificadas, entre as que destaca o case virxe areal de São Francisco, con augas moi limpas e area dourada.

Cidade Velha pertence ao Concello de Ribeira Grande e está situada a uns 15 km de Praia. Foi a primeira cidade construída por colonos na zona dos trópicos africanos e a primeira capital de Cabo Verde. Fundouse a mediados do século XV como lugar de establecemento do comercio de escravos e reabastecemento de navíos. Foi lugar de parada dalgúns dos grandes navegantes, como Vasco da Gama ou Colón. Sufriu constantes ataques de piratas, o que acabou por motivar, no ano 1770, o traslado da capital para a cidade de Praia. Conserva un importante patrimonio arquitectónico razón pola que foi declarada Patrimonio da Humanidade pola Unesco no ano 2009.

Nas zonas litorais atopamos praias de auga cristalina e temperatura moi agradable, a maior parte de area volcánica. Existe algunha excepción, coma o extenso areal branco e rodeado de palmeiras de Tarrafal, a localidade situada máis ao norte da illa. Ademais das praias, existen zonas de rochas cunhas condicións óptimas para a práctica do mergullo. Evidentemente, nestas áreas tamén existe unha importante actividade mariñeira.

Os concellos situados na zona interior da illa sorprenden pola beleza das súas montañas e a vexetación dos vales, cunha extraordinaria cor verde na altura do ano que nos atopamos, xa que a época de chuvias abrangue dende maio a outubro. Aquí é onde se achan as maiores zonas de cultivo, sendo a despensa da illa no referente a froitas, hortalizas, legumes e, por suposto, o millo, base do prato típico por excelencia: a *cachupa*. Como lugares máis destacados sobresaen a Serra da Malagueta, cunha altitude de 1.064 m e declarada Parque Natural, e o Monte Pico Antónia de 1.394 m. Estes dous exemplos son unha mostra das potencialidades que existen en canto ao turismo de montaña e de natureza.

Practicamente no centro da illa aséntase a vila de Assomada, capital do Concello de Santa Catarina. Trátase dun importante centro comercial, xa que o seu mercado conta cunha grande variedade de produtos e está considerado como o maior e máis concorrido de Santiago. No aspecto cultural, conta con varios edificios da época colonial e varios museos, entre o que destaca pola singularidade o Museo da Tabanka, manifestación cultural de carácter relixioso-pagán que consiste nun desfile de diversos personaxes no que se debe recuperar un santo, representado simbolicamente por una bandeira, que foi previamente roubado. Por suposto non falta o acompañamento da música e do baile. A pesar de que tamén se celebra na illa de Maio, a máis popular é a que se celebra na illa de Santiago.

Sería imposible relatar todos e cada un dos lugares visitados, os momentos emocionantes e gratificantes vividos, as experiencias inesquecibles, mais non quero rematar a miña percepción da illa de Santiago sen falar de dous lugares que me impactaron e emocionaron especialmente: o Campo de Concentración de Tarrafal, actual Museo da Resistencia, e o Poboado dos Rabelados de Achada de Espinho Branco, concello de São Miguel.

Os *rabelados* (rebeldes en crioulo) son unha comunidade relixiosa que xurdiu nos anos 40 do século XX, cando a igrexa católica portuguesa quixo impoñer ritos máis estritos e acabar coas mesturas relixiosas que convivían na illa de Santiago naquela altura. Ante o rexeitamento destas imposicións, foron afastados do resto da sociedade, denunciados, perseguidos e mesmo deportados a outras illas e detidos, razóns polas que tiveron que fuxir ata lugares de difícil acceso, onde crearon comunidades propias, vivindo en condicións moi rudimentarias, en casas feitas de palla, follas de coco e canas. Hoxe case 400 *rabelados* viven nesta localidade e a súa marxinación continúa, pois son unha das poboacións máis empobrecidas

do país. Normalmente, as familias son lideradas por mulleres e a súa economía de autoconsumo está baseada na agricultura, a cría de galiñas e porcos, e na creación dunha variada artesanía que venden aos visitantes que se achegan ata este lugar único e impresionante.

O Campo de Concentración de Tarrafal foi levantado para encarcerar presos políticos opositores non só á ditadura portuguesa, mais tamén aos outros réximes europeos, incluído o español. Quizais para engadir máis dramatismo á nosa visita, o azar quixo que coincidise co 80 aniversario da apertura do

campo. Na época das guerras de independencia das colonias portuguesas foi rebautizado como Campo de Trabalho de Chão Bom e os seus barracóns ocupados por anticolonialistas de Cabo Verde, Angola e Guinea-Bissau. Estivo en funcionamento durante máis de 30 anos durante os cales a calor, a falta de auga, a escasa alimentación, os traballos forzados, etc. eran empregados ata o límite da resistencia de calquera ser humano, razón pola que tamén foi coñecido como “campo da morte lenta”. Tras a Revolución dos Cravos en Portugal, o día 1 de maio de 1974 foron liberados os presos que aínda aquí quedaban. Neste punto quero lembrar que Cabo Verde alcanzou a súa independencia o 5 de xullo de 1975. Na actualidade, este campo converteuse no Museo da Resistencia, en lembranza a todas aquelas persoas que loitaron contra o fascismo e a imposición colonialista, e existe un proxecto para solicitar a súa declaración de Patrimonio da Humanidade.

ILLA DE FOGO

Hai dúas maneiras de viaxar dende Praia ata Fogo, unha en avión e outra en barco. Afortunadamente, nós eliximos a primeira, xa que tendo en conta a experiencia vivida no traxecto en barco entre Fogo e Brava, dunha duración aproximada de 45 minutos, non me quero nin imaxinar o que podería ser a travesía de tres horas dende Praia. A terminal do aeródromo de São Filipe parece a

sala grande dun pazo galego e está a uns 5 minutos en coche da poboación do mesmo nome e capital da illa. Se eu pensaba que en Santiago pasara calor, a sensación aquí era realmente como estar dentro dun forno; agora podía entender e sufrir as razóns do seu “cálido” nome.

A historia da illa é indisoluble da vida do imponente volcán que vai modelando a súa xeografía con cada nova erupción. O Pico do Fogo, cunha altitude de 2.829 m, é a montaña máis alta do arquipélago. É unha das illas máis fértiles, a única onde se produce viño e café. Ten unha extensión duns 476 km² e está distribuída en tres concellos, São Filipe, Mosteiros e Santa Catarina, que albergan unha poboación aproximada de 42.000 habitantes. Foi a segunda illa habitada polos portugueses e a súa capital, São Filipe, é a terceira cidade máis antiga do país.

São Filipe é unha vila limpa e cun urbanismo bastante ordenado, onde habitan arredor de 27.000 persoas. Os seus coloridos edificios son unha herdanza do seu pasado colonial e aínda hoxe no Alto de San Pedro pode distinguirse a zona delimitada para as vivendas dos colonos e as dos escravos. Desá época tamén se conserva o antigo cemiterio de brancos. Conta cun museo municipal onde se poden apreciar elementos da historia e a evolución do país e da propia illa, onde o que máis me chamou a atención foi a reconstrución dun “funco”, vivenda tradicional de forma circular que lembra ás pallozas e que aínda se conserva na zona de Chã das Caldeiras, ao pé do volcán. Na parte baixa da vila existe un longo areal negro duns 3 km, a praia máis extensa da illa, que se adoita utilizar para a práctica de deportes ao final do día. O baño non está recomendado, xa que o mar é bravo e perigoso. De aquí parte unha estrada que rodea toda a illa e pola que temos que desprazarnos para chegar aos outros concellos.

Mosteiros, situado ao norte da illa, é unha zona montañosa de terras fértiles, polo que a actividade principal dos seus case 10.000 habitantes é a agricultura, cunha presenza destacable do cultivo de café, o cada vez máis recoñecido e valorado "café do Fogo". A pesar de que a maior parte da poboación vive no rural, existe unha pequena vila onde se desenvolve a actividade comercial e que acolle a un grupo de pescadores. Contan cunha pequena praia e zona de paseo á beira do mar. Para nosa sorpresa, fomos tomar o almorzo a un restaurante

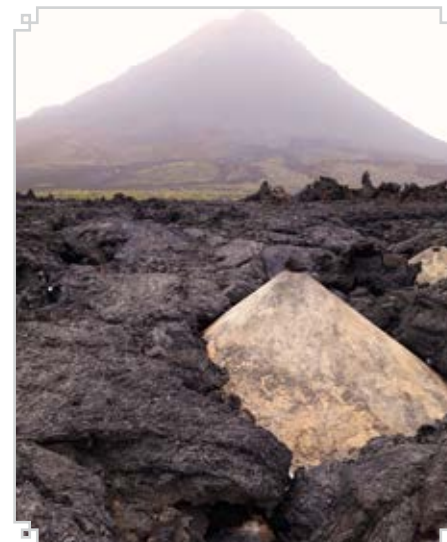

familiar rexentado por un canario, Pedro, e unha cubana, Djuly, que chegaran á illa dous anos atrás, cando se desprazaron dende Maio para axudar ás persoas afectadas pola erupción do volcán.

O Concello de Santa Catarina conta cunha poboación dunhas 5.000 persoas, dedicadas basicamente á agricultura e a pesca. Alcatraz é unha das zonas de maior produtividade, polo que acolle a un bo número de mariñeiros.

Se Mosteiros é a capital do café, Santa Catarina é a do viño. Unha vez dentro do espazo protexido do Parque Nacional do Fogo, e tras percorrer un par de quilómetros sobre un mar de area e rochas negras, a primeira visita que realizamos foi á bodega de Chã das Caldeiras, construída de novo tras a última erupción do ano 2014, durante a cal a lava sepultou as súas instalacións e queimou máis da metade das vides. Desta nova instalación sae unha pequena, mais exquisita, produción de viños branco, tinto e rosado. Na cooperativa tamén elaboran augardente, marmeladas e queixo, e para completar o servizo ofrecido aos turistas e visitantes contan cun hoteliño de dez cuartos perfectamente integrado na paisaxe volcánica, chamado Oasis Cobatina.

O volcán estivo en erupción entre os días 23 de novembro de 2014 e 8 de febreiro de 2015, o que provocou a evacuación dunhas mil persoas e a destrución de vivendas, instalacións do Parque Nacional, estradas e campos de cultivo. Para poder chegar ás aldeas de Portela e Bangeira, que quedaron destruídas, hai que circular por un camiño bordeando as zonas ata onde chegou a lava. O arrepío e a admiración pola forza da natureza conmóvenme. A paisaxe é es-

tremecedora. Axiña comezan a aparecer novas construcións, tanto vivendas particulares como pequenos establecementos hostaleiros, levantados pola poboación local sen esperar á decisión do goberno, que debe establecer unha nova ubicación. A forza, a convicción, o sentimento de pertenza, a ausencia de medo e a capacidade para volver empezar destas xentes déixanme admirada e abraída.

ILLA DE BRAVA

Como xa adiantei antes, a viaxe de Fogo a Brava fíxemola nun cómodo ferry, un traxecto que demora arredor duns 45 minutos. A ida foi relaxada e tranquila, mais no regreso a cousa cambiou e tivemos que soportar, cada quen como puido, un intenso e incómodo balanceo que puxo a proba os nosos estómagos.

Brava, tamén chamada illa das flores, cunha extensión de 67 km², é a menor das illas habitadas. Ten unha poboación próxima aos 8.000 habitantes, que maioritariamente viven en Nova Sintra, a capital. Estivo deshabitada ata case mediados do século XVII, o que a mantivo á marxe do comercio de escravos. Historicamente foi lugar de reabastecemento de navíos e recrutamento de mariñeiros experimentados.

A primeira característica que chama a atención é o contraste entre uns altos picos montañosos e a profundidade dos vales que rematan no océano. A illa

está salpicada de miradoiros, algúns aínda en construción, con magníficas panorámicas das verdes montañas e das baías que se estenden ao longo de todo o seu serpeante litoral. Esta orografía provoca que o percorrido polas súas estradas sexa un constante sube-baixa aderezado por unha chea de curvas, non

apto para persoas propensas aos mareos. Parece ser que os pouco máis de 2 km da estrada que vai dende Nova Sintra ata o porto de Furna ten 99 curvas.

A illa é un lugar idóneo para gozar da natureza e a tranquilidade. A localidade de Faja d'Água está considerada como unha das baías máis bonitas do país e a súa magnífica piscina natural é de visita obrigada. Nova Sintra, situada a 520 m de altitude e agochada entre rochedos volcánicos é unha vila con moito encanto, coidada e limpa. Está considerada como unha das vilas máis fermosas de Cabo Verde. A maioría das casas teñen un deseño de estilo colonial portugués e están decoradas con azulexos. No centro existe unha fermosa praza que conta cuns coidados xardíns cunha ampla variedade de árbores e flores. Está dedicada a Eugénio Tavares, xornalista, escritor e poeta nacido na illa, considerado o gran reformador e renovador da música e letra da *morna*, ese xénero musical propio e único que tan ben expresa o sentimento de saudade (*sodade* en crioulo) do pobo caboverdiano. Moi preto desta praza atópase a Casa di Morna, un restaurante con música en vivo onde poder gozar deste popular e cativador son.

VACACIÓNS CON TRABALLO

“Non hai rico que non precise nada, nin pobre que non teña nada para dar”

Estas palabras recollidas do alcalde do Concello de São Salvador do Mundo, Angelo Vaz, e penso que expresan moi ben a esencia do programa Vacacións con Traballo. Unha oportunidade para que as traballadoras e traballadores da administración local ensinemos os nosos coñecementos e experiencias do ámbito laboral a profesionais da nosa área de países en vías de desenvolvemento, mais tamén para aprender deles. Vacacións con Traballo é un programa para compartir e intercambiar, para permutar aprendizaxes, mais tamén, e sobre todo, é a inmersión noutro país, na súa realidade social, política, económica e cultural. Unha experiencia basicamente humana e inmensamente enriquecedora.

Con Vacacións con Traballo aprendín que cando compartimos o moito ou pouco que temos sempre recibimos máis do que damos. Lembrei que a felicidade non se atopa nos bens materiais e que sempre hai motivos para a alegría. Aprendín a vivir e convivir coa incerteza, a deixarme levar polos acontecementos inesperados, a viaxar en transportes colectivos que non teñen horarios. Aprendín o que significa realmente ter escaseza de auga e a adaptarme a algunhas “incomodidades” por causa da falta de recursos e infraestruturas

básicas. Aprendín cales son as duras condicións nas que vive unha grande porcentaxe da poboación mundial, esa que habita o mal chamado “Terceiro Mundo”.

Aprendín que Cabo Verde é un país cunha grande riqueza paisaxística, cultural, gastronómica e patrimonial, mais tamén moita escaseza de recursos, infraestruturas e formación para poñelos en valor, tirar réditos económicos e crear postos de traballo. Percibín que non estamos tan afastados, que temos moitas cousas en común e moitas máis para compartir, e que a vida nunha gran parte do territorio español alá polos anos 40 e 50 era como a vida en Cabo Verde é

hoje. Vin porcos, galiñas, cabras e vacas polas rúas. Vin rúas que eran camiños e camiños que eran corredoiras, e que moitas veces se converten en cociñas ou lavanderías porque a vida se vive en comunidade e ao aire libre.

Aprendín que Cabo Verde é terra de contrastes e mestizaxe, que o seu pobo é hospitalario, xeneroso, tolerante, afable, alegre, amable e nobre. Vivín a súa paixón polo fútbol e a música, sempre presentes no día a día e a calquera hora. Comprobei a súa conexión coa vida en estado puro, sen artificios, con simplicidade

e espontaneidade. Lembrei que unha mirada vale máis que mil palabras e que a mellor resposta sempre é un sorriso. Deixei-me abraiar e namorar das nenas e dos nenos que se achegaban con total naturalidade. Confirmei, unha vez máis, que de todo o visitado e dos lugares coñecidos a maior grandeza e beleza sempre se atopa nas persoas que os habitan.

Comprobei que é un lugar para volver e, tamén, un bo lugar para un día quedarse. Algo ten esta terra e esta xente que engancha e crea adicción. Como ben di a letra de Cabo Verde terra estimada, tema popularizado pola gran Cesária Évora, unha vez coñeces esta terra estimada, de paz e de gozo xa non marchas e queres quedar...

Oi Cabo Verde terra estimada
Terra di paz terra di gozo
Tudo quem djobe'l pa se regoce
El ca ta ba el qu're fica...

GRAZAS, GRAZAS, GRAZAS!

Quero rematar deixando constancia dos meus profundos e sinceros agradecimentos ao Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade, especialmente a Carme e a Ánxelo. Ao alcalde de Ames, José Miñones, á concelleira de Servi-

zos Sociais, Luisa Feijoo, e á concelleira de Comercio Promoción Económica, Traballo e Turismo, Isabel González. Aos compañeiros Leo, Juan Carlos e Jorge. Á miña familia, en especial a Diego e Suevia. A todas e cada unha das persoas que eu coñecín naquela terra bendita, que tantas ensinanzas me deixaron e vivencias compartiron comigo. Tal e como reza a letra da canción María Bárbara: EU NAO HEI-DE ESQUECER.

Blog da experiencia:

<https://vacacionscontraballo.wordpress.com/category/cabo-verde-2016/>

Na senda dos vinte anos do Fondo Galego de Cooperación e Solidariedade, Vacacións con Traballo tense demostrado como un programa consolidado e útil tanto para os parceiros que no Sur reciben a colaboración do persoal técnico dos nosos concellos e deputacións como para concienciar sobre esoutras realidades aquí en Galicia. As persoas que desde 2006 viviron esta experiencia de voluntariado internacional facilitaron a colaboración entre o poder local galego e o do país de destino, e mesmo contribuíron a acentuar a implicación das administracións municipais e provinciais galegas na cooperación para o desenvolvemento.

A aprendizaxe mutua do programa Vacacións con Traballo púxose en valor no último ano en espazos coma o Seminario Internacional 'Intercambios en metodoloxías e materiais de Educación para o Desenvolvemento', perante entidades de Portugal, Alemaña ou Holanda socias do Fondo Galego no proxecto europeo Redes para o Desenvolvemento. Meses despois, eramos convidadas a com-

partir os resultados nas Xornadas de Cooperación Técnica organizadas polo Fons Català de Cooperació al Desenvolupament en Barcelona. O testemuño de primeira man achegado por unha das voluntarias converteu o seu relatorio nun dos máis exitosos do encontro, no que tamén se expuxeron experiencias en Bolivia, Senegal, Líbano ou Marrocos.

No entanto, que Vacacións con Traballo sexa xa un programa afianzado non exclúe que estea en constante evolución e, de feito, en 2017 lanzarase unha experiencia piloto á inversa: técnicas e técnicos da administración local de Mozambique poderán realizar unha estadia formativa en deputacións e concellos do Fondo Galego na área que consideren prioritaria, contribuíndo así a reforzar as capacidades dos municipios mozambicanos. Unha proposta que se suma ás dúas prazas ofertadas na convocatoria tradicional e coa que especialistas en traballo social e igualdade de Galicia colaborarán durante un mes cos nosos parceiros no país lusófono.

www.fondogalego.org

XUNTA
DE GALICIA

cooperacióngalega

Coa colaboración de

O Fondo Galego é membro da

INSTITUTO
GALEGO
DE ANÁLISE
E DOCUMENTACIÓN
INTERNACIONAL

CONFEDERACIÓN
Fondos de Cooperación e Solidariedade

